

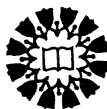
سکه‌های ایران

از آغاز تا دوران زندیه

علی اکبر سرفراز
فریدون آورزمانی

تهران

۱۳۹۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار مؤلفان
۳	مقدمه
	تاریخ سکه در ایران تا پایان هخامنشیان
۷	تاریخ تکامل سکه سکه‌های آغازین (۹)، چگونگی ضرب سکه (۱۰).
۱۳	هخامنشیان سکه‌های هخامنشی و بعضی ساتراپها (۱۳)، تصاویر سکه‌های هخامنشی (۱۸)، سالشمار شاهان هخامنشی (۲۳).
	سکه‌های اشکانیان و حکومت‌های هم‌زمان
۲۷	اشکانیان مقدمه تاریخی (۲۷)، مشخصات کلی سکه‌های اشکانی (۳۱)، ضربخانه‌ها (۴۹)، تصاویر سکه‌های اشکانی (۵۲)، سالشمار شاهان اشکانی (۶۲).
۶۳	الیمائی سکه شاهان الیمائی (۶۳)، تصاویر سکه‌های الیمائی (۶۸)، سالشمار فرمانروایان الیمائی (۷۱).
۷۲	خاراسن سکه‌های شاهان خاراسن (۷۲)، تصاویر سکه‌های خاراسن (۷۵)، سالشمار شاهان خاراسن (۷۸).
۷۹	پارس سکه شاهان پارس (۷۹)، تصاویر سکه‌های پارس (۸۴)، سالشمار تقریبی شاهان پارس (۸۸).

صفحه	عنوان
	سکه‌های ساسانیان
۹۱	ساسانیان
	مقدمه تاریخی (۹۱)، مشخصات سکه‌های ساسانی (۹۳)، تاریخ گذاری سکه‌های ساسانی (۱۰۲)، ضربخانه‌ها (۱۱۲)، تصاویر سکه‌های ساسانی (۱۱۵)، سالشمار شاهان ساسانی (۱۳۱).
	سکه‌های امرای تبرستان
۱۳۵	امرای تبرستانی
	سکه‌های تبرستانی (۱۳۵)، مشخصات سکه‌های تبرستانی (۱۳۵)، گاوبارگان (۱۳۷)، تصاویر سکه‌های امرای تبرستانی (۱۳۸)، سکه‌های عرب تبرستانی (۱۳۹)، سالشمار امرای عباسی (۱۴۱)، بررسی دینار طلای تبرستانی (۱۴۲)، سکه‌های عرب ساسانی (۱۴۵)، ضربخانه‌ها (۱۴۷)، سالشمار خلفا و امرای اموی به خط پهلوی ساسانی (۱۴۸)، تصاویر سکه‌های عرب ساسانی (۱۵۰).
	سکه‌های حکام اموی و عباسی در ایران
۱۵۹	امویان
	مقدمه تاریخی (۱۵۹)، سکه‌های اموی (۱۵۹)، ضربخانه‌ها (۱۶۲)، تصاویر سکه‌های خلفای اموی (۱۶۴)، سالشمار خلفای بنی‌امیه (۱۷۱).
۱۷۲	عباسیان
	مقدمه تاریخی (۱۷۲)، سکه‌های عباسی (۱۷۳)، ضربخانه‌ها (۱۷۴)، تصاویر سکه‌های عباسی (۱۷۵)، سالشمار خلفای عباسی (۱۸۱)، مشخصات کلی سکه‌های امام رضا (ع) (۱۸۱)، تصاویر سکه‌های امام رضا (ع) (۱۸۴).
	سکه‌های طاهریان تا پایان سلجوقیان
۱۹۱	طاهریان
	مقدمه تاریخی (۱۹۱)، تصاویر سکه‌های طاهریان (۱۹۲)، سالشمار فرمانروایان طاهری (۱۹۲).
۱۹۳	صفاریان
	مقدمه تاریخی (۱۹۳)، سکه‌های صفاریان (۱۹۴)، ضربخانه‌ها (۱۹۴)، تصاویر سکه‌های صفاریان (۱۹۵)، سالشمار فرمانروایان صفاری (۱۹۸).
۱۹۹	سامانیان
	مقدمه تاریخی (۱۹۹)، سکه‌های سامانی (۲۰۰)، ضربخانه‌ها (۲۰۱)، تصاویر سکه‌های سامانی (۲۰۲)، سالشمار امیران سامانی (۲۰۶).

صفحه	عنوان
۲۰۷	آل بویه مقدمه تاریخی (۲۰۷)، سکه‌های آل بویه (۲۰۸)، ضربخانه‌ها (۲۰۹)، تصاویر سکه‌های آل بویه (۲۱۰)، سالشمار امرای آل بویه (۲۱۴).
۲۱۵	غزنویان مقدمه تاریخی (۲۱۵)، سکه‌های غزنوی (۲۱۶)، ضربخانه‌ها (۲۱۷)، تصاویر سکه‌های غزنوی (۲۱۸)، سالشمار سلاطین غزنوی (۲۱۹).
۲۲۰	سلجوقیان مقدمه تاریخی (۲۲۰)، سکه‌های سلجوقی (۲۲۱)، ضربخانه‌ها (۲۲۲)، تصاویر سکه‌های سلجوقی (۲۲۳)، سالشمار سلاجقه بزرگ (۲۲۵).
سکه‌های ایلخانان تا تشکیل دولت صفویان	
۲۲۹	ایلخانان مغول مقدمه تاریخی (۲۲۹)، سکه‌های ایلخانان (۲۳۰)، ضربخانه‌ها (۲۳۱)، سکه‌های ایلخانان (۲۳۲)، سالشمار ایلخانان (۲۳۸).
۲۳۹	سربداران مقدمه تاریخی (۲۳۹)، سکه‌های سربداران (۲۴۰)، ضربخانه‌ها (۲۴۰)، تصاویر سکه‌های سربداران (۲۴۰)، سالشمار فرمانروایان سربدار (۲۴۲).
۲۴۳	تیموریان مقدمه تاریخی (۲۴۳)، سکه‌های تیموری (۲۴۴)، ضربخانه‌ها (۲۴۴)، تصاویر سکه‌های تیموریان (۲۴۵)، سالشمار فرمانروایان تیموری (۲۵۰).
۲۵۱	آق‌قویونلو مقدمه تاریخی (۲۵۱)، سکه‌های آق‌قویونلو (۲۵۲)، ضربخانه‌ها (۲۵۳)، تصاویر سکه‌های آق‌قویونلو (۲۵۴)، سالشمار امرای آق‌قویونلو (۲۵۶).
سکه‌های صفویان تا پایان زندیه	
۲۵۹	صفویان مقدمه تاریخی (۲۵۹)، نام و القاب شاهان صفوی بر سکه‌ها (۲۶۰)، ضربخانه‌ها (۲۶۴)، تصاویر سکه‌های شاهان صفوی (۲۶۵)، سالشمار شاهان صفوی (۲۷۷).

صفحه	عنوان
۲۷۸	افشاریه مقدمه تاریخی (۲۷۸)، مشخصات کلی سکه‌های افشاری (۲۷۹)، ضربخانه‌ها (۲۸۰)، تصاویر سکه‌های شاهان افشار (۲۸۱)، سالشمار شاهان افشار (۲۸۴).
۲۸۵	زندیه مقدمه تاریخی (۲۸۵)، مشخصات کلی سکه‌های زندیه (۲۸۵)، ضربخانه‌ها (۲۸۷)، تصاویر سکه‌های شاهان زند (۲۸۸)، سالشمار شاهان زندیه (۲۹۱).
	بررسی برخی نوشته‌ها و شعارهای دینی بر سکه‌ها تصاویر سکه‌ها (۳۰۰).
۳۰۵	منابع و مآخذ

پیشگفتار مؤلفان

کتاب حاضر با عنوان *سکه‌های ایران از آغاز تا دوره زندیه* بررسی اجمالی پیدایش و ضرب سکه از قدیم‌ترین ازمنه تا پایان دوران زندیه است.

تهیه و تدوین کتاب به علت قدمت ضرب سکه در سرزمین کهن و پهناور ایران و کمبود منابع و مآخذ درباره آن به زبان فارسی، صورت گرفته است. شناخت سکه از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا سکه‌ها معرف و نشان‌دهنده بخش مهمی از مذهب، اقتصاد، هنر، خط، آداب و سنن، صنعت، سیاست و تمدن دوران خود هستند. بارها از اهمیت و ویژگیهای خاص سکه به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد باستانی سخن رفته، اما باید یادآور شد که تاکنون کتب و رسالات اندکی در زمینه شناخت و بررسی سکه‌های ایران به زبان فارسی نگارش یافته است. در این پژوهش به معرفی و بررسی مجمل سکه سلسله‌های تاریخ ایران قبل از اسلام و برخی از مهم‌ترین سلسله‌های ایران دوره اسلامی پرداخته شده است و از آنجا که نگرش، بررسی و جمع‌بندی این مدارک ارزنده درخور توجه و تعمق بسیار است، سعی گردیده تا تصاویری دقیق و روشن از سکه‌هایی که حتی المقدور از گزند روزگار دور مانده‌اند با بزرگ‌نمایی دو تا چهار برابر اندازه واقعی در معرض دید دانشجویان قرار دهیم تا با دقت و آسودگی بیشتری به بررسی خصوصیات و جزئیات آنها پردازند. توجه به این مسئله ضروری است که به علت محدود بودن برنامه مصوبه درسی (معادل دو واحد درسی دانشگاهی) از ذکر سلسله‌های محلی که در تاریخ و فرهنگ ایران جایگاهی والا و اغلب تاریخ‌ساز داشته‌اند خودداری شده، فقط برای نمونه به معرفی سکه سلسله‌های محلی الیمائی، خراسن، پارس در دوره قبل از اسلام و فرمانروایان تبرستان و سربداران در دوران اسلامی بسنده گردیده است. این کتاب را به دانشجویان عزیز و دستداران علم تاریخ و باستان‌شناسی تقدیم می‌داریم، امید است که دانش‌پژوهان و

محققان آن را دنبال نموده و از شمع کم‌سویی که فروخته‌ایم، مشعلی فروزان و تابناک بسازند تا در پرتو آن زوایای تاریک تاریخ کشورمان با نگرشی نو و به دور از پندار و حدس و گمان مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد.

از آقای محمدرضا جواهری، رئیس اداره گُل موزه‌های بنیاد مستضعفان، خانم پریسا اندامی، مدیریت موزه تماشاگه پول، خانم صفورا برومند و سایر همکاران که طی نگارش با ارائه تصاویر سکه‌های موجود در این موزه صمیمانه ما را یاری کرده‌اند، همچنین استادان گرانمایه آقایان مهدی ودودسیدی، جمال ترابی طباطبائی و جلال دیلمقانی که در مراحل تدوین کتاب با راهنمایی‌های ارزنده و آموزنده و نظریات ثمربخش خود بی‌دریغ ما را یاری نموده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نماییم. ارائه چند تصویر گویا از سکه‌های موزه بانک سپه به وسیله آقای حسن غیاثی، مدیریت موزه بانک سپه و کوشش بی‌دریغ خانم مریم نظری که در آماده ساختن برخی تصاویر سعی فراوان مبذول داشته‌اند نیز باعث تشکر و قدردانی است.

علی اکبر سرفراز - فریدون آورزمانی

مقدمه

سکه‌شناسی بخش مهمی از علم باستان‌شناسی است که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا روشنگر رویدادهای مبهم و تاریک گذشته است. با مطالعه دقیق سکه‌ها، تاریخ غبارآلود و فراموش شده قرون گذشته آشکار شده، در معرض دید محققان و دانش‌پژوهان قرار می‌گیرد. سکه پیام‌آور گذشته‌هاست و از زمانهای دور سخن می‌گوید، نه برپایه شک و تردید و پندار، بلکه سکه سند و مدرکی است که از آغاز پیدایش تغییر و تصرفی در آن راه نیافته است. هر زمان که باستان‌شناسان آثار برجای مانده از دوران گذشته را مورد کاوش قرار می‌دهند، این امکان وجود دارد که با یافتن یک سکه، بخش فراموش شده‌ای از تاریخ یا حلقه مفقوده سلسله یا حکومتی تکمیل گردد، افسانه‌ای به حقیقت بدل شده یا نظریه‌ای که واقعیت تاریخی مورد قبولی بوده، باطل و مردود گردد.

سکه‌شناسی در شناخت ادیان و مذاهب و اساطیر باستانی نیز نقش بسزایی دارد و تاریخ بسیاری از وقایع مهم مذهبی را روشن و آشکار می‌کند. سکه در هنر نیز مقام و منزلت بس ارزشمندی دارد و با مطالعه آن به خوبی می‌توان به چگونگی ترقی و انحطاط هنر در ادوار مختلف و در میان اقوام آگاه گردید. با مطالعه شهرهایی که سکه در آنها ضرب شده، می‌توان جغرافیای تاریخی آن مناطق را با دقت بیشتری تدوین و ترسیم نمود و شهرهای فراموش شده و گمشده را بازشناخته، حتی از محل دقیق آنها آگاه شد. سکه معیاری سودمند برای شناخت مقیاسها و اوزان در ادوار گذشته به شمار می‌رود. سکه تاریخ مصور آداب و رسوم، البسه، تزیینات، جنگ‌افزارها و گاهی معماری ملتهاست (نقش کشتیهای جنگی در پشت سکه ساتراپهای هخامنشی، تصویر قلعه‌های نظامی در پشت سکه‌های برنزی اشکانی و نقش آتشکده در سکه‌های ساسانی). یکی از امتیازات مهم سکه در مقایسه با اشیاء و یافته‌های دیگر باستانی، صحیح و سالم ماندن آنهاست. اغلب یافته‌های باستان‌شناسی از مواد فاسدشدنی، از قبیل چوب، پارچه، استخوان، پوست و غیره ساخته

می‌شده‌اند که در طول قرون تحت تأثیر خاک و سایر عوامل فرساینده تغییر شکل یافته، ناقص و معیوب گردیده‌اند، اما چون سکه‌ها از فلزاتی، مانند طلا و نقره و آلیاژهایی، مانند برنز ساخته شده‌اند، نسبت به یافته‌های دیگر بسیار مقاوم بوده، در بسیاری مواقع کاملاً صحیح و سالم باقی مانده‌اند. به علاوه، در دوره هر فرمانروا، تعداد بسیاری سکه‌های مشابه ضرب شده که بالطبع نمونه‌هایی از آنها از دستبرد زمانه محفوظ مانده‌اند. سکه سندی است مکتوب و کتابی کوچک، اما پرمحتوی که بعضی از دورانهای تاریخی را فقط با مطالعه و بررسی آن می‌توان روشن و آشکار نمود. برای مثال، ساسانیان در کوششی حساب شده برای مشروع نمودن حکومت خود بسیاری از آثار روزگار فرمانروایی پارتیان را از میان بردند و آگاهی تاریخی ما از کارنامه اشکانیان بیشتر از منابع رومیان - که دشمنان سرسخت پارتیان به شمار می‌رفتند - به دست می‌آید و مسلماً نوشته تاریخ‌نگاران آنها از اغراض و جانبداری از دولت روم خالی نبوده، تحریف تاریخ در نوشته‌های آنها به خوبی مشهود است. امپراتور روم ماکرینوس^۱ (۲۱۷-۲۱۸ م) پس از تحمل شکستی سخت از اردوان پنجم (۲۱۳-۲۲۷ م)، فرمانروای اشکانی، در حوالی شهر نصیبین و پرداخت غرامتی سنگین برای برقراری صلح از سوی سنای روم به پارتیکوس، یعنی فاتح پارت ملقب شد و نام او در تاریخ با این لقب ثبت گردید. آثار پارتیان را ساسانیان نابود کردند و اغلب مورخان رومی، تاریخ پارتیان را با تعصب نسبت به حکومت و احساسات ملی سرزمین خود نوشتند. بنابراین برای شناخت کارنامه پانصدساله اشکانیان، سکه‌های آنان ارزنده‌ترین سرچشمه مدارک رسمی موجود آن دودمان محسوب می‌شوند. سکه‌های ساسانی نیز از اسناد و مدارک گرانبهای تاریخ ایران به شمار می‌روند که با مطالعه آنها نام شهرها، فرمانروایان، تاریخ ضرب سکه، علایم و نمادهای دینی و تصویر الهه‌ها و ایزدان مذهب زرتشت و شعارهای مقدس آن دوران مشخص می‌شود. سکه‌های اسلامی گنجینه عظیمی هستند که عقاید مذهبی و جلوه‌های هنر و فرهنگ این دوران را به نمایش می‌گذارند. استفاده از آیات قرآن بر روی سکه‌ها، نشان‌دهنده این واقعیت است که زندگی در جامعه اسلامی در همه ابعاد با دین درآمیخته و سرزمین پهناور ایران، بستر بسیاری از تحولات عظیم تاریخی و اجتماعی بوده است و حکومتها با استناد به آیات و روایات به حیات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خود ادامه می‌داده‌اند.

1. Macrinus